

कोभिड १९ पछि सञ्चालनमा आएका विद्यालयले अपनाएका स्वास्थ्य मापदण्डको
एक अध्ययन

प्रस्तुतकर्ता

तुलसी कुमारी साह

परीक्षा रोल नं.: २१८००९६

रजिष्ट्रेशन नं.: ९-२-२१८-२६१-२००७

शैक्षिक वर्ष : २०६९-२०७०

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह

द्वितीय वर्ष स्वास्थ्य शिक्षाको शोधपत्र कोड नं. ५९८ को
आंशिक पाठ्यभार पूरा गर्नका लागि तयार पारिएको शोधपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र सङ्काय

जनता बहुमुखी क्याम्पस

स्वास्थ्य शिक्षा विभाग

इटहरी, सुनसरी

२०७७

प्रतिबद्धता

यो शोधपत्र अनुसन्धानकर्ताको ज्ञानमा आधारित रहेर सर्वप्रथम प्राथमिक सूचना तथा तथ्याङ्कको आधारमा तयार गरिएको हो भनी घोषणा गरिएको छ । यो अध्ययन प्रतिवेदन मौलिक अनुसन्धान कार्यको परिणाम हो । केही सन्दर्भ सुचिकृत विषयवस्तु बाहेक यो शोधपत्रमा प्रस्तुत विषयवस्तुहरू अनुसन्धानकर्ताका मौलिक हुन् । अगाडि अध्ययन भएका शोधपत्रबाट जस्ताको त्यस्तै अनुकरण वा नक्कल गरेको छैन । यो शोधपत्र स्वास्थ्य तथा शारीरिक शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तहको शोधकार्यको आंशिक पाठ्यभार पूरा गर्न बाहेक अन्यत्र दुरुपयोग गर्ने छैन । शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा प्राप्त भएका तथ्याङ्कको दुरुपयोग हुने छैन ।

१३ मार्च २०२१

तुलसी कुमारी साह

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय स्नातकोत्तर तह स्वास्थ्य शिक्षा मूल विषय लिई अध्ययनरत विद्यार्थीलाई द्वितीय वर्षमा शोधपत्र तयार गर्नुपर्ने प्रावधान रही आएको छ । अध्ययनको क्रममा कोभिड १९ पछि सञ्चालनमा आएका विद्यालयले अपनाएका स्वास्थ्य मापदण्डको एक अध्ययन शीर्षकमा शोधकार्य सम्पन्न गरी प्राप्त तथ्याङ्कका आधारमा विश्लेषण पश्चात शोधपत्र तयार पारेकी छु । सो शोधपत्रको गहन अध्ययनका कार्यमा आवश्यक प्रबन्ध मिलाई शोधपत्रको शीर्षकदेखि पूर्वशोधप्रस्ताव, शोधप्रस्ताव तथा शोधपत्रको अन्त्यसम्म मार्गदर्शकको रूपमा निरन्तर सहयोग तथा सल्लाह प्रदान गरी हौसलाका साथ शोधपत्रलाई यो अवस्थामा पुऱ्याउनु हुने आदरणीय शोध निर्देशक सह. प्रा संजीव कुमार यादवप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । त्यस्तै मलाई अध्ययनको क्रममा अलिकति पनि भर्को नमानी स्पष्ट तथ्याङ्क दिने विद्यालयका प्र. अ. र विद्यार्थीहरुलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु । अन्त्यमा, परिश्रमपूर्वक शोधपत्र कम्प्युटर टाइप, सेटिङ, प्रुफ तथा बेन्डिङ गरी सहयोग गर्नु हुने आर.एस. ब्रदर्स बुक्स एण्ड स्टेशनरीका सुरेश चौलागाई ज्यूलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

तुलसि कुमारी साह

शोधसार

प्रस्तुत शोधपत्र कोभिड १९ पछि सञ्चालनमा आएका विद्यालयले अपनाएका स्वास्थ्य मापदण्डको एक अध्ययन शीर्षकमा तयार गरिएको छ। यसशोधपत्रका उद्देश्यहरूमा विद्यालयले अपनाएका कोरोना विरुद्ध स्वस्थ मापदण्डका साधनहरूको प्रयोग सम्बन्धी व्यवहार पत्ता लगाउन, कोरोना विरुद्ध स्वस्थ मापदण्डका साधनको प्रयोग सम्बन्धी लेखा जोखा गर्न, विद्यालयमा कोरोना विरुद्ध स्वस्थ मापदण्डका साधन प्रयोगको समस्या पहिचान गनअध्ययन गर्नु रहेको थियो।

यस अध्ययन अनुसन्धानमा जनसङ्ख्या छनौटका लागि सुनसरीका विद्यालयहरू क्रमशः रामधुनि उच्च माध्यामिक विद्यालय, चन्द्रकला उच्च माध्यामिक विद्यालय, पञ्चायत माध्यामिक विद्यालय, जनता उच्च माध्यामिक विद्यालय, आदर्श उच्च माध्यामिक विद्यालय, शनिश्चरे उच्च माध्यामिक विद्यालय, त्रिभुवन उच्च माध्यामिक विद्यालय, पकलि उच्च माध्यामिक विद्यालय, महेन्द्र उच्च माध्यामिक विद्यालय र भादगाँउ उच्च माध्यामिक विद्यालयहरूबाट १० जना विद्यार्थीहरू र प्रत्येक विद्यालयबाट प्र. अ. र जम्मा १०० जना विद्यार्थीलाई अनियमित नमुना सङ्कलन विधि प्रयोग गरी नमुना छनोट गरिएको छ। यस अध्ययन अनुसार ४०% प्रतिशत विद्यार्थीहरूले मात्र नियमित ह्याण्ड सानिटाइजर प्रयोग गरेका, ४०% विद्यमलयमा मात्र शिक्षकहरूमा नियमित फेस सिल्ड अनिवार्य भएको, ८०% विद्यालयहरूमा सामाजिक दुरिको व्यवस्था अनिवार्य नभएको, ८०% विद्यार्थी, शिक्षक र कर्मचारिको कोरोनाको स्वास्थ्य परिक्षण गर्ने नगरिएको, ९०% विद्यालय पुनः संचालनमा आएपछि विद्यार्थी शिक्षकमा कोरोना नलागेको पाइयो, ६०% विद्यालय पुनः संचालनमा आएपछि विद्यार्थी शिक्षकहरूको तापक्रम परिक्षण नभएको पाइयो।

पचास प्रतिशत प्र. अ हरूले विद्यालयमा विद्यार्थीले मास्क सधैं लगाउँछन् भनि प्रतिक्रिया दिनु भयो, ३० प्रतिशत विद्यालयहरूले ट्युवेलकै छेउमा ७०% प्रतिशत विद्यालयहरूले ट्याङ्कीबाट धाराहरूमा पानिको व्यावस्था गरी साबुनको पनि व्यावस्था गरेको पाइयो, ७० प्रतिशत प्र. अ हरूले कोरोना नियन्त्रण गर्नका लागि मास्क अनिवार्य गर्नुपर्छ भनि प्रतिक्रिया दिनुभयो भने ३० प्रतिशतले हात धुनु पर्दछ भनि प्रतिक्रिया दिनु भयो, ४० प्रतिशत प्र. अ हरूले विद्यार्थीहरूले नियमित ह्याण्ड सानिटाइजर प्रयोग गर्ने गरेको बताउनुभयो, ६० प्रतिशत विद्यालयमा शिक्षकहरूमा नियमित फेस सिल्ड अनिवार्य नरहेको पाइयो तर मास्कको प्रयोग

भने शिक्षकहरुमा १०० प्रतिशत अनिवार्य रहेको तथ्याङ्क पाइयो,। त्यसैगरी सामाजिक दुरिको व्यवस्था ८० प्रतिशत विद्यालयमा अनिवार्य नरहेको पाइयो, ६० प्रतिशत विद्यालयमा स्थानिय सरकारले स्वास्थ्य मापदण्ड अनुगमन र परिक्षण नगरेको पाइयो, शिक्षक तथा विद्यार्थीहरुको तापक्रम परिक्षण ६० प्रतिशत विद्यालयमा कहिलेकाहिँ मात्र गर्ने गरेको पाइयो, विद्यालय आउँदा ८० विद्यार्थीहरुले मास्कको प्रयोग गर्ने गरेको पाइयो, ह्याण्ड सानिटाइजरको प्रयोग ५० प्रतिशत विद्यार्थीहरुले गर्ने नगरेको पाइयो, खाजा ७० प्रतिशत विद्यार्थीहरुले घरबाट ल्याएको पाइयो, एउटा बेन्चमा १० प्रतिशत विद्यार्थीहरुले एकलै बस्छु, १५ प्रतिशत विद्यार्थीले दुइजना, ५० प्रतिशत विद्यार्थीले तिन जना र २५ प्रतिशत विद्यार्थीले चार जना बस्छौ भनि प्रतिक्रिया दिए, विद्यालयमा १०० प्रतिशतलेनै पर्याप्त तातो खानेपानीको सुविधा नभएको र विद्यालयले विद्यार्थीहरुको कोरोना स्वास्थ्य विमा नगरेको पाइयो, त्यसैगरी २५ प्रतिशत विद्यालयमा स्वास्थ्य सरसफाइका लागि कक्षाकोठा निर्मलिकरण सँधै गरीने, ५५ प्रतिशतले कहिलेकाहिँ मात्र ने र २० प्रतिशतमा थाहा नभएको पाइयो, त्यसैगरी ६० प्रतिशत विद्यालयमा स्वास्थ्य परिक्षण सँधै हुने,, ३० प्रतिशतले कहिलेकाहिँ र १० प्रतिशतले थाहा नभएको प्रतिक्रिया दिए, सत प्रतिशत विद्यार्थीहरुले नै १-३ पटक मात्र हात धुने गरेको पाइयो, सत प्रतिशत विद्यार्थीहरुले हप्तै दिन १०-४ बजे सम्म लाग्ने भनि प्रतिक्रिया दिएको पाइयो

कोभिड १९ पछि सञ्चालनमा आएका विद्यालयहरुले अपनाउनु पर्ने स्वास्थ्य मापदण्डहरुको उचित ध्यान सामुदायिक विद्यालयहरुले दिनु पर्ने देखिएको छ । कोरोना विरुद्धको लागि अपनाइनुपर्ने विभिन्न क्षेत्रहरु जस्तै : खोकदा वा हाच्छ्यु गर्दा टिस्युपेपर वा पाखुराले छोप्नु पर्ने, पटक - पटक साबुन पानीले हात धुनुपर्ने, सम्भव भए हेण्ड स्यानीटाइजरको प्रयोग गर्नु पर्ने, हात नमिलाउने, नमस्कार गर्ने, सामाजिक दुरी कायम गर्ने, हात साबुन पानीले नधोइ आखाँ, नाक, मुख नछुने, माक्सको प्रयोग गर्ने, ज्वरो आएमा नजिकको अस्पतालमा गएर परिक्षण गरीनु पर्नेमा ध्यान दिइनु पर्ने देखिन्छ । अभिभावक तथा स्थानिय सरकारले पनि वेलावेलामा जनचेतनामुलक कामहरु गनु पर्ने देखिन्छ किनकी विद्यमलयहरुमा कोरोनालाइ सामान्यरुपमा लियको देखिएको पाइएकाले बेलेमा ध्यान दिनु पर्ने देखिन्छ । विद्यालयले पनि आफ्ना नानीबाबुहरुलाइ कोरोनाबाट बच्ने उपाएहरुमा विशेष ध्यान दिनसकेमा भविष्यमा आइ पर्न सक्ने सम्भाव्य घटनाबाट जोगिन सकिएला ।

विषयसूची

शिर्षक	i
प्रतिबद्धता	ii
सिफारिस पत्र	iii
स्विकृति पत्र	iv
कृतज्ञता ज्ञापन	v
सोधसार	vi
विषयसूची	viii
तालिका सूची	xi

अध्याय - एक

परिचय

पेज नं

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	३
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	४
१.४ अनुसन्धान प्रश्न	४
१.५ अध्ययनको महत्व	५
१.६ अध्ययनको सिमांकन	६
१.७ प्रयोग भएका मुख्य शब्दहरूको परिभाषा	६

अध्याय- दुई

सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र धारणात्मक संरचना

२.१ शैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन	८
२.२ संज्ञानात्मक साहित्यको पुनरावलोकन	१२

२.३ साहित्यिक पुनरावलोकनको अध्ययनमा प्रयोग	१३
२.४ अवधारणत्मक ढाँचा	१४

अध्याय - तिन

अध्ययनका विधि र प्रक्रियाहरु

३.१ अध्ययनका विधि तथा प्रक्रियाहरु	१६
३.२ अध्ययनको जनसंख्या तथा नमुना छनौट प्रक्रिया	१६
३.३ तथ्याङ्क संकलनका साधन	१६
३.४ तथ्याङ्क संकलन गर्ने साधनको वैधता	१७
३.५ तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया/विधि	१७
३.६ तथ्याङ्कको विश्लेषण प्रक्रिया	१७

अध्याय - चार

तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण

४.१ विद्यालयको जनसाङ्ख्यिक विवरण	१८
४.१.१ शिक्षक विवरण	१८
४.१.२ विद्यार्थी विवरण	२०
४.२ विद्यालयको सौचालय, चमेना, खानेपानि सम्बन्धि विवरण	२१
४.२.१ विद्यालयको खानेपानीको स्रोत विवरण	२१
४.२.२ विद्यालयमा चमेना गृहको विवरण	२२
४.२.३ विद्यालयमा सौचालयको व्यावस्था	२४
४.३ प्रध्यानाध्यापकलाई सोधिएका प्रश्नावलिको तथ्याङ्क विवरण	२५
४.३.१ विद्यालयमा विद्यार्थीले मास्कको प्रयोग सम्बन्धि विवरण	२५
४.३.२ विद्यालयमा पिउने पानीको उपलब्धता सम्बन्धि विवरण	२६
४.३.३ विद्यालयमा हातधुने पानी र साबुनको उपलब्धता सम्बन्धि विवरण	२७
४.३.४ विद्यालयमा कोरोना नियन्त्रणका लागि अपनाएका उपाए सम्बन्धि विवरण	२८
४.३.५ नियमित ह्याण्ड सानिटाइजर प्रयोग सम्बन्धि विवरण	२९
४.३.६ नियमित फेस सिल्ड, सामाजिक दुरी र कोरोना स्वास्थ्य परिक्षण सम्बन्धि विवरण	३०
४.३.७ कोरोना लागेको र अनुगमन सम्बन्धि विवरण	३१
४.३.८ विद्यालयमा धारामा भिडे, तापक्रम परिक्षण गरीएका सम्बन्धि विवरण	३२

४.४ छनोटमा परेका विद्यार्थीहरूलाई सोधिएका प्रश्नावलिको तथ्याङ्क विवरण	३३
४.४.१ विद्यार्थीले मास्क, ह्याण्ड सानिटाइजर, साबुनको प्रयोग सम्बन्धि विवरण	३३
४.४.२ खाजा खाने सम्बन्धि विवरण	३४
४.४.३ विद्यार्थीहरूको बसाई सम्बन्धि विवरण	३५
४.४.४ खानेपानी, तातो पानी र विमा सम्बन्धि विवरण	३६
४.४.५ स्वास्थ्य सरसफाई सम्बन्धि विवरण	३७
४.४.६ हात धुने सम्बन्धि विवरण	३७
४.४.६ विद्यालय खुलने सम्बन्धि विवरण	३८
४.४.७ विद्यालय लाग्ने समय सम्बन्धि विवरण	३९
४.५ सारांश	४०
४.६ नतिजा	४१

अध्याय - पाँच

निष्कर्ष र शुभावहरु

५.१ निष्कर्ष	४३
५.२ शुभावहरु	४३
५.३ भविष्यको अध्ययनकालागि केहि शुभावहरु	४४

सन्दर्भसुची

अनुसुची - १ छनोटमा परेका विद्यार्थीहरूका लागि सोधिएका प्रश्नहरू

अनुसुचि २ विद्यालय प्रधानाध्यापकलाई सोधिने प्रश्नावलीको नमूना

तालिका सूचि

तालिका नम्बर	तालिकाको नाम	पेज नं
१	शिक्षक विवरण	१९
२	विद्यार्थी विवरण	२०
३	विद्यालयको सौचालय, चमेना, खानेपानि सम्बन्धि विवरण	२२
४	विद्यालयको खानेपानीको स्रोत विवरण	२३
५	विद्यालयमा चमेना गृहको विवरण	२४
६	विद्यालयमा सौचालयको व्यावस्था	२६
७	विद्यालयमा विद्यार्थीले मास्कको प्रयोग सम्बन्धि विवरण	२७
८	विद्यालयमा पिउने पानीको उपलब्धता सम्बन्धि विवरण	२८
९	विद्यालयमा हातधुने पानी र साबुनको उपलब्धता सम्बन्धि विवरण	२८
१०	विद्यालयमा कोरोना नियन्त्रणका लागि अपनाएका उपाए सम्बन्धि विवरण	२९
११	नियमित ह्याण्ड सानिटाइजर प्रयोग सम्बन्धि विवरण	३०
१२	नियमित फेस सिल्ड, सामाजिक दुरी र कोरोना स्वास्थ्य परिक्षण सम्बन्धि विवरण	३१
१३	कोरोना लागेको र अनुगमन सम्बन्धि विवरण	३२
१४	विद्यालयमा धारामा भिडे, तापक्रम परिक्षण गरीएका सम्बन्धि विवरण	३४
१५	खाजा खाने सम्बन्धि विवरण	३५
१६	विद्यार्थीहरुको बसाई सम्बन्धि विवरण	३५
१७	खानेपानी, तातो पानी र विमा सम्बन्धि विवरण	३६
१८	स्वास्थ्य सरसफाई सम्बन्धि विवरण	३७
१९	हात धुने सम्बन्धि विवरण	३८
२०	विद्यालय खुलने सम्बन्धि विवरण	३९
२१	विद्यालय लाग्ने समय सम्बन्धि विवरण	३९